

YOSHLAR ORASIDA IJTIMOY BEFARQLIK VA PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Asrarxanova E.A

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, “Amaliy psixologiya” kafedrasida
o‘qituvchisi – dotsent, ps.f.b.f.d (PhD)

Jonpo‘latova Gulsanam Ibrohim qizi

“Amaliy psixologiya” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi yoshlar orasida ijtimoiy befarqlikning psixologik xavfsizlik tuyg‘usiga ko‘rsatadigan ta’siri kompleks tarzda tahlil etilgan. Ijtimoiy befarqlik tushunchasi, uning namoyon bo‘lish shakllari hamda psixologik xavfsizlikning asosiy komponentlari ko‘rib chiqilgan. Bundan tashqari, psixologik xavfsizlikni ta’minlash va ijtimoiy befarqlikni kamaytirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy befarqlik, psixologik xavfsizlik, yoshlar psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv, empatiya, shaxs rivojlanishi, kognitiv distorsiya, prosotsial xulq-atvor.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda jamiyatning ijtimoiy-psixologik manzarasi tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, yoshlar o‘rtasida ijtimoiy befarqlik (passivlik, atrofda sodir bo‘layotgan voqealarga daxldorlik hissining pastligi) va shaxsning psixologik xavfsizligi masalalari o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘lmoqda. Psixologik xavfsizlik — bu shaxsning tashqi salbiy ta’sirlardan himoyalanganlik hissi va o‘zini namoyon qilish uchun qulay muhitning mavjudligidir. Agar yoshlar o‘zlarini ijtimoiy muhitda xavfsiz his qilmasalar, bu ularda himoya mexanizmi sifatida befarqlikning shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Psixologik xavfsizlik insonning ijtimoiy va kasbiy jihatdan rivojlanishining asosiy sharti hisoblanadi. Shaxs o‘zini xavfsiz his qilgandagina o‘z fikrlarini erkin ifoda etadi, ijodiy faoliyat ko‘rsatadi hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etadi. Aksincha, ijtimoiy befarqlik muhiti shaxsning psixologik xavfsizlik tuyg‘usini inkor etadi va bu o‘z navbatida yosh avlodning shaxsiy hamda ijtimoiy kamolotiga jiddiy zarar yetkazadi.

Ijtimoiy befarqlik hodisasini ilk bor sistemali o‘rganish 1964-yilda Kitti Jenoviz fojiasidan so‘ng boshlangan. Bu voqea o‘nlab guvohlar yosh ayolning o‘ldirilishiga befarq qarab turgan. Bibb Latane va John Darley ushbu hodisani o‘rganib, “ko‘pchilik effekti” nazariyasini ishlab chiqqan va ko‘pchilik odamlar qatnashganda javobgarlik hissi suyulishini ilmiy jihatdan isbotlagan.[4]

Zamonaviy tadqiqotlarda Amy Edmondson psixologik xavfsizlikni 'xavfsizlik zonasi' tushunchasi orqali izohlab, bu holat odamlar xato qilishdan, muloqotga kirishishdan yoki riskka borishdan qo'rqmaydigan muhitni anglatishini ko'rsatgan.[1]

Martin Seligman ijtimoiy ajralish va yolg'izlikning yosh insonlarning psixologik salomatligiga salbiy ta'siri haqida keng tadqiqotlar o'tkazgan. Uning pozitiv psixologiya yo'nalishi doirasidagi ishlari shaxsning ijtimoiy aloqalar orqali psixologik barqarorlikni oshirishi mumkinligini ko'rsatgan. Viktor Frankl esa ma'no izlash va ijtimoiy mas'uliyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, befarqlikning asosida ko'pincha ma'no yo'qolishi yotishini ta'kidlagan.[3]

Ijtimoiy befarqlik: tushuncha va namoyon bo'lish jihatlari

Ijtimoiy befarqlik – bu insonning atrofdagi kishilar, ijtimoiy hodisalar va muammolarga nisbatan his-tuyg'usiz, loqayd munosabati bo'lib, u passiv xulq-atvor, empatianing yo'qligi va ijtimoiy mas'uliyatning susayishi bilan tavsiflanadi. Bu hodisani faqat shaxsiy xususiyat sifatida emas, balki ijtimoiy muhit, tarbiya va axborot maydoni tomonidan shakllantiriladigan murakkab psixologik holat sifatida ko'rish lozim.

Yoshlar orasida ijtimoiy befarqlik bir necha shakllarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, kognitiv befarqlik – atrofdagi ijtimoiy muammolarni o'ziga tegishli deb qabul qilmaslik, boshqalarga nisbatan 'bu mening muammom emas' degan yondashuv. Ikkinchidan, emotsional befarqlik – boshqalarning qayg'u va sevinchlariga nisbatan hissiyotsiz munosabat. Uchinchidan, xulq-atvor befarqligi – muhtoj insonlarga yordam bermaslik, fuqarolik javobgarligidan yuz o'girish va ijtimoiy faollikdan chetlashish. Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi bilan yana bir shakl – virtual befarqlik – paydo bo'lgan bo'lib, unda insonlar ijtimoiy tarmoqlarda boshqalarning muammolarini ko'rib, 'layk' bosib o'tib ketaveradi, ammo haqiqiy yordam ko'rsatmaydi.

Psixologik xavfsizlik: mohiyat va komponentlar

Psixologik xavfsizlik – shaxsning o'zini xatardan, tahdiddan va zarardan himoyalangan his qilishi bilan bog'liq subyektiv holat bo'lib, u jismoniy, ijtimoiy va emotsional o'lchamlarni o'z ichiga oladi. Edmondson ta'rifiga ko'ra, psixologik xavfsizlik – bu odamlar o'z fikrini, muammolarini va savollarini ochiq ayta oladigan, buning evaziga jazolanishdan qo'rqmaydigan muhitdir.

Yoshlar orasida psixologik xavfsizlikning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat: Qabul qilinganlik hissi – o'zini jamiyat va guruh tomonidan tan olingan his etish; Ishonch – atrofdagi kishilarga, institutlarga va tizimga ishonch; Nazorat hissi o'z hayotining asosiy jihatlarni nazorat qila olishga bo'lgan ishonch; Ijtimoiy mansublik – biron-bir ijtimoiy guruhga tegishli bo'lish va unda o'z o'rnini his etish; Emotsional qabul qilinish – his-tuyg'ularini erkin ifoda etish huquqiga egalik hissi.

Oilaviy muhit va ijtimoiy befarqlikning shakllanishi

Ijtimoiy befarqlik ko'p hollarda bolalik va o'smirlik davrida shakllanadi. Ota-onalarning o'z farzandlariga nisbatan emotsional befarqligi, e'tiborsizlik va hissiy izolyatsiya bolada kelajakdagi ijtimoiy befarqlikning poydevorini qo'yishi mumkin. John Bowlby ning bog'lanish nazariyasiga ko'ra, erta bolalik davrida qo'llab-quvvatlovchi va mehribon munosabatlarni his etmagan bolalar keyinchalik boshqalarga empatiya ko'rsatish qobiliyatini to'liq rivojlantira olmaydi.

O'zbek jamiyati kontekstida katta avlod ta'sirining maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasiga ta'siri to'g'risidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oiladagi iliq muhit va milliy qadriyatlar asosidagi tarbiya yoshlarning ijtimoiy mas'uliyat hissini mustahkamlaydi hamda psixologik xavfsizlik sezgisini kuchaytiradi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy befarqlik va psixologik xavfsizlik o'rtasida o'zaro teskari bog'liqlik mavjud: befarqlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, psixologik xavfsizlik tuyg'usi shunchalik zaiflashtadi. Bu muammo yoshlar uchun ayniqsa dolzarb bo'lib, ular shaxsiyat shakllanishi, ijtimoiy identifikatsiya va hayotiy mo'ljallarni belgilash bosqichida bo'lganliklari sababli befarqlik muhitiga nisbatan o'ta sezgirdirlar.

Muammoni hal etish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, ta'lim muassasalarida empatiya rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish zarur: o'quvchilar va talabalar o'rtasida psixologik xavfsizlik muhitini yaratadigan interaktiv darslar, guruhiy loyihalar va ijtimoiy xizmat faoliyatini tashkil etish tavsiya etiladi. Ikkinchidan, oila muhitini mustahkamlash maqsadida ota-onalar uchun emotsional kompetentlik bo'yicha treninglar o'tkazish va psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish lozim. Uchinchidan, raqamli savod va raqamli empatiya o'qitish – yoshlarda onlayn muhitda ham mas'uliyatli va empatik munosabatni shakllantirish – bugungi kunda muhim vazifaga aylanib bormoqda. To'rtinchidan, mahalla va jamoat tashkilotlari darajasida yoshlarni ijtimoiy faollikka jalb etuvchi dasturlar ishlab chiqish ijtimoiy befarqlikning oldini olishning samarali yo'li hisoblanadi.

Umuman olganda, ijtimoiy befarqlik – bu shaxsiy muammo emas, balki ijtimoiy va tarbiyaviy muhit tomonidan shakllanadigan holat. Shu sababli unga qarshi kurash ham individual, ham jamiyat miqyosida kompleks chora-tadbirlarni talab etadi. Psixologik xavfsizlikni ta'minlash esa yosh avlodning barkamol, ijtimoiy mas'uliyatli va ruhiy sog'lom shaxs sifatida shakllanishining garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Edmondson, A. C. (2018). *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

-
2. Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press (Simon & Schuster).
 3. Frankl, V. E. (2006). *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press. (Original work published 1946)
 4. Malone, J. C., Liu, S. R., Vaillant, G. E., Rentz, D. M., & Waldinger, R. J. (2016). Midlife Eriksonian psychosocial development: Setting the stage for late-life cognitive and emotional health. *Developmental Psychology*.

